

การศึกษาวิเคราะห์บันทึกสำคัญท้ายคัมภีร์ ใบลานอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร

An Analysis of the Colophon of Palm-leaf Manuscripts of Wat Mahathat, Yasothon Province

พระมหานันทวัฒน์ ธมฺมณฺโฑ* และภัทธิดา แรงทน**

Phramaha Nantawat DHAMMANANDO and Phatthida RAENGTHON

* พระนิสิต ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

Student of DCI Center for Buddhist Studies, Thailand

** หัวหน้าศูนย์วิจัยพุทธศาสตร์ DCI

Head of the DCI Buddhist Research Center, Thailand

दान์โหลดบทความ

ตอบรับบทความ (Received) : 12 ต.ค. 2565

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 15 พ.ย. 2565

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 22 ม.ค. 2566

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 31 ม.ค. 2566

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อบันทึกสำคัญจารึกท้ายคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวิธีดำเนินการวิจัยเชิงเอกสาร โดยมีกลุ่มตัวอย่าง คือ ใบลานที่มีอายุระหว่าง 500 – 150 ปี อยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2110 – พ.ศ. 2396 จำนวน 93 เรื่อง

ผลการวิจัยพบว่า ข้อบันทึกสำคัญจารึกท้ายคัมภีร์ใบลานอักษรธรรมมี 4 ด้านหลัก คือ (1) ด้านบุคคล มีหลากหลายกลุ่มบุคคล จำแนกได้ 2 กลุ่ม คือ นักบวชและคฤหัสถ์ เป็นผู้มีส่วนในการสร้างคัมภีร์ใบลาน ต่างกันที่สมณศักดิ์ในการเรียกขาน ซึ่งมีผลต่อวิธีการดำเนินชีวิตในด้านความเชื่อของท้องถิ่น การใช้สมณศักดิ์ต่างกันเพื่อบ่งชี้ความสามารถด้านการศึกษาและด้านการบริหาร (2) ด้านความปรารถนา ผู้สร้างคัมภีร์ตั้งความปรารถนาให้เกิดประโยชน์กับตนเองในชาตินี้และชาติหน้า ผู้ที่ต้องการสู่ทางพ้นทุกข์จึงสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานไว้ โดยผูกคาลาวว่า นิพพานปัจจโย โหตุ คำปรารถนาได้สืบทอดถึงปัจจุบันเมื่อทำบุญกุศลทุกครั้งมักจะอธิษฐานกำกับว่า นิพพานปัจจโย โหตุ (3) ด้านสถานที่อักษรธรรมอีสานได้รับอิทธิพลมาจากอักษรธรรมล้านช้างและพื้นที่ภาคอีสานด้วยเหตุผลสภาพพื้นที่ใกล้เคียง วัฒนธรรมทางการศึกษา และการใช้อักษรธรรมในการติดต่อสื่อสาร และ (4) ด้านคำถ่อมตน จารึกถึงความถ่อมตนด้านความรู้ของผู้จาร มีปรากฏน้อยมากในงานวิจัยนี้

และพบจุดที่น่าสนใจที่สำคัญ คือ 1) การใช้ศักราช ใช้แบบจุลศักราช มีความหมาย 2 นัยยะ คือ ใช้บอกจุลศักราชปกติและใช้บอกพุทธศักราช 2) การใช้ปี 2 แบบ คือ ปีหนไทยและปีนักษัตรไทย 3) ยาม มียามกองงาย ยามแกลไกล้เที่ยง ยามกองเที่ยง หรือ ยามเที่ยง ยามกองแลง ยามแกลไกล้คำ 4) เดือนที่สร้างมากที่สุด คือ เดือนเมษายน 5) ข้างขึ้นข้างแรมที่พบมากที่สุด คือ ข้างขึ้น และ 6) สร้างเสร็จในวันพระมีมากถึง 12 เรื่อง

ผู้วิจัยกล่าวได้ว่า การจารึกท้ายคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม ถือเป็นการสืบ
เจตนารมณ์ของบรรพบุรุษที่ต้องการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่นและคง
อยู่ไปนานเท่านาน

คำสำคัญ: บันทึกท้ายคัมภีร์ใบลาน คัมภีร์ใบลาน อักษรธรรม

Abstract

This research aimed to study and analyze the inscriptions engraved at the end of Tham script manuscripts preserved at Wat Mahathat, Yasothon Province. The sample was 93 bundles of 500 - 150 year-old palm-leaf manuscripts created between 2110 - 2396 B.E.

The results of the research found that the important notes inscribed at the end of Tham manuscript have four main aspects:

- 1) Personal information, which can be classified into two groups: monks and laymen who were involved in the creation of manuscripts. There is a difference in calling which affects the way of life in local beliefs. This represents the educational and administrative abilities.
- 2) Demand Information: The creator of the scripture set a demand to benefit himself in this life and the next life. Those who want to escape suffering create a Tipitaka with the inscription “Nibbana paccayo hotu”. This phrase has been passed down to the present. Most people who make merit say this at the end of a prayer.
- 3) Location information: The Tham Isan manuscript is influenced by the Tham Lan Chang manuscript and the northeastern region. The conditions in these areas are similar in their educational culture and the use of Tham characters

in communication. 4) Humility information: Writing about humility in the recorder's knowledge appears very seldomly in this sample.

Other important points found worth noting are as follows: 1) the Minor era was used for two meanings: the common Minor era and the Buddhist era. 2) The year was recorded in two systems, the Lanna traditional year and the Thai Zodiac year. 3) The time period indicated morning, late morning, midday, and evening. 4) The month the manuscripts were inscribed was mostly April. 5) The lunar month most manuscripts were inscribed was the waxing moon. 6) Twelve bundles were completed on the Buddhist holy day.

The researcher said that the inscription at the end of Tham script manuscripts could be considered as an ancestor's intention to pass on the Lord Buddha's teachings to the next generation for the perpetuation and firm establishment of Buddhism.

Keywords: the Colophon of the palm-leaf manuscripts, manuscript, Tham script

1. บทนำ

ในอดีตการบันทึกคำสอนทางพระพุทธศาสนาของฝ่ายเถรวาทในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นิยมจารึกข้อความเป็นภาษาบาลีลงบนใบลานโดยสร้างเป็นคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลาน ซึ่งจะใช้อักษรที่แตกต่างกันไปในบริเวณประเทศไทย ปัจจุบันได้พบคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานภาษาบาลีในรูปแบบอักษรต่างกันในแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ ภาคกลาง ภาคใต้ ภาคตะวันออก รวมถึงภาคตะวันตก ใช้การสืบทอดคำสอนด้วยอักษรขอม ภาคเหนือหรืออาณาจักรล้านนาในอดีตใช้อักษรธรรมล้านนา ส่วนพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรืออาณาจักรล้านช้างเดิมส่วนใหญ่จะเป็นอักษรธรรมอีสานมากกว่าอักษรธรรมล้านนา¹

จากความเชื่อว่าการจารึกคำสอนเพียง 1 อักษรเท่ากับการสร้างพระพุทธรูป 1 องค์² ยิ่งหากใครได้จารึกคำสอนไว้มากเท่ากับได้สร้างพระพุทธรูปไว้มาก จึงมีหลากหลายกลุ่มบุคคล³ มีศรัทธาสรางค์คัมภีร์ใบลานไว้เพื่อสืบทอดยอภพพระพุทธศาสนาตามฐานะของตนที่สามารถทำได้ มีตั้งแต่ระดับสูงสุด คือ พระราชา ผู้ปกครอง ขุนนาง เศรษฐีชาวบ้านทั่วไป ร่วมกันสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานไว้มากมาย ซึ่งความแตกต่างทางกายภาพของคัมภีร์ขึ้นอยู่กับฐานะของคนจัดสร้างในคัมภีร์นั้น โดยมีการบันทึกเรื่องราวการสร้าง ผู้สร้าง ผู้จาร ตลอดจนข้อมูลต่าง ๆ อยู่ในส่วนท้ายและส่วนหน้าปกของคัมภีร์ใบลานด้วย จึงถือได้ว่าการบันทึกคำปรารภของผู้จารคัมภีร์ใบลานเป็นอีกแหล่งข้อมูลสำคัญที่ควรค่าแก่การศึกษาค้นคว้าและเรียนรู้

¹ บรรเจิด ขวลิตรื่องฤทธิ์, “การศึกษาเปรียบเทียบพระไตรปิฎกบาลีฉบับใบลานเพื่อวินิจฉัยคำต่างในพระไตรปิฎก: กรณีศึกษาจากสุกสูตรแห่งคัมภีร์ที่ขมิณิกาย,” *วารสารธรรมธารา*, ปีที่ 5, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 8), (มกราคม – มิถุนายน 2562): 132.

² กรมศิลปากร, *ศาสนวงศ์ หรือ ประวัติศาสนา*, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โสม ฉนโน) (พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2506), 192.

³ สุชาติ ศรีเศรษฐวรกุล, “การสืบทอดพระไตรปิฎกใบลานอักษรขอมในประเทศไทยและกัมพูชา,” *วารสารธรรมธารา*, ปีที่ 5, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 8), (มกราคม – มิถุนายน 2562): 91.

วัดมหาธาตุ เป็นวัดเก่าแก่ที่มีความสำคัญของจังหวัดยโสธร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2321 หรือประมาณ 240 ปีมาแล้ว มีคัมภีร์ใบลานที่เก็บรักษาไว้ที่นี้เป็นจำนวนมากถึง 9,000 กว่าผูก และเมื่อศึกษาภาพรวมของคัมภีร์ใบลานที่เก็บรักษาไว้พบว่า อายุของคัมภีร์ใบลานที่เก่าแก่ที่สุดถูกสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2110 กล่าวคือเป็นคัมภีร์ใบลานที่สร้างขึ้นก่อนที่จะมีการสร้างวัด โดยอาจมีการนำมาจากที่อื่นแสดงถึงร่องรอยของความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาที่มีมาอย่างยาวนานในดินแดนแถบนี้ ดังนั้นบันทึกท้ายคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานของวัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร จึงเป็นแหล่งข้อมูลที่น่าสนใจสำหรับงานวิจัยนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาวิเคราะห์ข้อบันทึกสำคัญจารึกท้ายคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบสังเคราะห์เอกสารจากกลุ่มตัวอย่าง คือ คัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานอักษรธรรม แบ่งเป็น 3 หมวด คือ หมวดพระวินัย 48 เรื่อง หมวดพระสูตร 20 เรื่อง และหมวดพระอภิธรรม 25 เรื่อง รวมทั้งหมด 93 เรื่อง โดยใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกเรื่องที่ระบุปีที่สร้าง และปรากฏชื่อของผู้สร้างคัมภีร์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสองอย่าง นำมาศึกษาวิเคราะห์ ส่วนปีที่สร้างเลือกช่วงเวลา พ.ศ. 2110 - พ.ศ. 2396 คือ เรื่องปาจิตติย สร้างเมื่อ พ.ศ. 2110 จนถึงปีพ.ศ. 2396 คือ เรื่องปาราชิก กัณฑ์ ที่ได้รับการเก็บรักษาไว้ที่วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร โดยแบ่งขั้นตอนการวิจัยออกเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 ขั้นศึกษาเอกสารแนวคิดทฤษฎี เอกสาร ตำรา งานวิจัย ที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ใบลาน ประวัติที่มาของคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม การจารึกท้ายคัมภีร์ใบลาน การอ่านอักษรธรรม รวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ระยะที่ 2 ขั้นสังเคราะห์ข้อบ่งชี้ที่สำคัญในจารึกท้ายคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร โดยปริวรรตข้อมูลที่จารึกในใบลาน และวิเคราะห์โดยทำตารางหาค่าความถี่ซ้ำของข้อมูลที่พบ แยกออกมาเป็นหมวด ๆ ตามลำดับเปอร์เซ็นต์สูงสุดไปหาต่ำสุด จนได้ข้อบ่งชี้ที่สำคัญหลัก ๆ

ระยะที่ 3 ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล ใช้แบบวิเคราะห์เนื้อหา โดยนำข้อมูลบ่งชี้ที่สำคัญจารึกท้ายคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม ที่ได้จากการแยกออกมาเป็นหมวดหลัก

2. ความหมายและที่มาของคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร

ก. ความเป็นมาของคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือ อีสาน เป็นภาษาบาลี ส่วนภาษาสันสกฤตใช้คำว่า อีสาน แปลว่า ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ คนส่วนใหญ่พูดภาษาถิ่นหรือภาษาไทยอีสาน ซึ่งสืบทอดมาจากชาวเวียงจันทน์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปัจจุบันมีทั้งหมด 20 จังหวัด มีจังหวัดหนองคาย นครราชสีมา ยโสธร เป็นต้น ความเป็นมาของอักษรธรรมอีสานจากงานวิจัย กล่าวถึงหลักฐานเกี่ยวกับอักษรธรรมอีสานที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่ค้นพบในประเทศไทยนั้น ตามหลักฐานทางคัมภีร์ใบลานเชื่อว่า⁴ คัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งเป็นภาษาบาลีล้วนพบที่วัดศรีชมชื่น จังหวัดหนองคาย จารเมื่อ พ.ศ. 2143 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กษัตริย์อยุธยา ซึ่งเป็นเอกสารที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ แต่จากการศึกษาพบว่า มีเอกสารคัมภีร์ใบลานที่เก่าแก่กว่า คือ คัมภีร์ปาจิตติย์ สร้างในปี พ.ศ. 2110 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กษัตริย์อยุธยาเช่นกัน โดยพบที่วัดมหาธาตุ ซึ่งอักษรธรรมอีสานมีความคล้ายคลึงกับอักษรธรรมล้านนา ในทางด้านอักษรวิทยาและอักษรวิธี นักประวัติศาสตร์และโบราณคดีจึงลงความเห็นว่า รูปแบบอักษรธรรมอีสานได้รับมาจากอาณาจักรล้านนาโดยผ่านทาง

⁴ เพ็ญพักตร์ ลิ้มศิริพัฒน์, “อักษรธรรมอีสาน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525), 11-20.

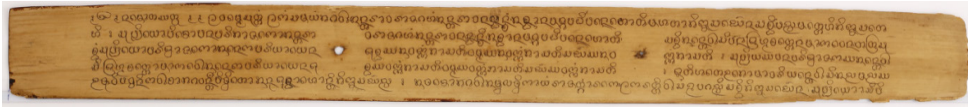
อาณาจักรล้านช้าง แม้ในพงศาวดารโยนกได้กล่าวว่า “จุลศักราช 885 (พ.ศ. 2066) พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต แต่งราชทูตเชิญราชสาส์นมายังเมืองนคร เชียงใหม่ ขอพระสงฆ์และพระไตรปิฎก...พระเจ้าเชียงใหม่จึงอาราธนาพระมงคลเถรกับภิกษุ...นำพระไตรปิฎกอีก 60 พระคัมภีร์ ไปยังกรุงศรีสัตนาคนหุต...” มาเผยแผ่พุทธศาสนาละทิ้งลัทธิลังกาวงศ์⁵ จากอิทธิพลทางศาสนาทำให้อักษรธรรมถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายมากขึ้น เห็นเด่นชัดในด้านการถ่ายทอดวัฒนธรรมด้านอักษรศาสตร์ ใช้ในทางศาสนาระหว่างล้านนาและล้านช้าง จากการศึกษาประวัติศาสตร์ของหัวเมืองอีสานในสมัยโบราณพบว่า หัวเมืองที่ติดกับแม่น้ำโขงส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลของอาณาจักรล้านช้าง แม้ภายหลังที่อาณาจักรล้านช้างขึ้นตรงต่อสยามแล้วก็ตาม หัวเมืองเหล่านี้ยังอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรล้านช้างไม่ได้ขึ้นตรงต่อสยาม ประชาชนทั่วไปจึงได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอาณาจักรล้านช้างด้วยเช่นกัน กล่าวได้ว่า อักษรธรรมอีสานได้รับอิทธิพลมาจากอักษรธรรมล้านช้าง เนื่องจากเหตุผลด้านสภาพพื้นที่ที่อยู่ใกล้ชิดกัน และวัฒนธรรมการศึกษาเดิมที่มีการเดินทางไปศึกษาที่ล้านช้าง ซึ่งปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์ของต่างชาติ จากจดหมายเหตุสุตอป⁶ กล่าวว่า “ได้มีพระสงฆ์ไทยมาศึกษาอยู่ถึง 10 ปีหรือ 12 ปี ก่อนสำเร็จในวิชาหนึ่ง ๆ ” ซึ่งหมายถึงพระสงฆ์ที่อยู่ในพื้นที่ภาคอีสานในเวลาต่อมาได้มาเรียนหนังสือที่นี่ จากการศึกษาจึงสรุปได้ว่า ที่มาของอักษรธรรมในภาคอีสานมีสาเหตุหลัก ๆ อยู่ 2 ประการ คือ 1. การศึกษา 2. พื้นที่อยู่ใกล้กัน

เหตุที่เรียกว่า อักษรธรรม เพราะชาวอีสานโบราณใช้อักษรประจำถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองที่นิยมมาก 2 ชนิด คือ อักษรไทยน้อย เป็นการใช้เพื่อบันทึกสิ่งต่าง ๆ เกี่ยวข้องกับเรื่องทางโลก และ อักษรธรรม หรืออาจเรียกว่า

⁵ พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค), พงศาวดารโยนก (นนทบุรุษ: ศรีปัญญา, 2557), 365.

⁶ สีลา วีระวงส์, ประวัติศาสตร์ลาว, แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์ (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2540), 120

อักษรที่ใช้จารจารึกพระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา แต่นิยมเรียกว่า อักษรธรรม หรือ อักษรธรรมอีสาน ดังภาพที่ 1 ตัวอย่างแสดงคัมภีร์ใบลาน อักษรธรรมอีสาน

ภาพที่ 1 ภาพตัวอย่างอักษรธรรมอีสานที่จารในใบลาน

ใบลานอักษรธรรมโดยปกติจะมีจำนวน 5 บรรทัด และมีขนาดยาวประมาณ 55 เซนติเมตร กว้าง 5 เซนติเมตร ถอดเนื้อความออกแปลได้ ดังนี้

นโม ตสสตุถุ เอวเม สุตตํ เอกํ สมยํ ภควา อนตรจ ราชคหํ อนตรจ นาฬนํ
อทธานมคคปปฏิปนโน โหติ มหตา ภิกขุสงฺฆเณ สหธิ ปญจมตเตหิ ภิกขุสเตหิฯ
สุปปีโยปิ โข ปน ฯเปฯ

คำแปล ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ฯ ข้าพเจ้าได้สดับมา
อย่างนี้สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จทางไกลระหว่างกรุงราชคฤห์กับเมือง
นาลันทาพร้อมด้วยภิกษุหมู่ใหญ่ประมาณ 500 รูป แม้สุปปีโยปริพาชกก็ได้
เดินทางไกลระหว่างกรุงราชคฤห์กับเมืองนาลันทา ฯลฯ

ภาพที่ 2 ภาพตัวอย่างการบันทึกทำใบลานอักษรธรรม

แสดงใบปกทำยได้บันทึกข้อมูลในการสร้างคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม ถอดเนื้อความ
ออกได้ ดังนี้

สกราชไท 929 ตัวปาฬิปาจิตติ ผูก 17 ทานกวนคาวุชยานคาเหนือเวียงคำ
กับลูกหลานมีสหุสาสางไวเปนมูลสาสนา มีมหาสมณเจ้าเปนนวกมม

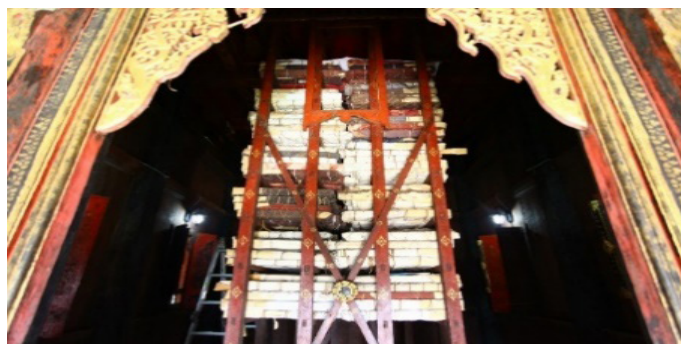
ข. ความเป็นมาของคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร

ประวัติวัดมหาธาตุสัมพันธ์กับการสถาปนาเมืองยโสธร ปรากฏในประชุมพงศาวดารภาคที่ 70⁷ มีสาระสำคัญว่า ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (พงศาวดารมิได้ระบุศักราชไว้แน่ชัด) พระวรวงศา (พระวอ) ผู้เป็นเชื้อสายกับผู้ปกครองนครเวียงจันทน์ ตั้งบ้านเมืองอยู่ในบริเวณบ้านหนองบัวลุ่ม มีท้าวคำผง และท้าวทิดพรหม อพยพไปอยู่กับเจ้าไชยกุมาร ผู้ครองนครจำปาศักดิ์ ระหว่างเส้นทางไปยังนครจำปาศักดิ์ เมื่อถึงบ้านดงสิงห์โคกสิงห์ท่า พระวรวงศาและพวกเห็นเป็นชัยภูมิที่ดี พวกหนึ่งจึงตั้งบ้านเรือนที่บ้านสิงห์โคก (ต่อมาคือชุมชนบ้านสิงห์) อีกพวกหนึ่งได้ตั้งบ้านเรือนที่บ้านสิงห์ท่า ต่อมาคือ เมืองยโสธร ครั้นปีจุลศักราช 1140 (พ.ศ. 2321) เกิดความวุ่นวายทางการเมืองในนครจำปาศักดิ์ ท้าวฝ่ายหน้าพร้อมด้วยไพร่พลจึงขอกลับมาพำนักอาศัยที่บ้านสิงห์ท่า และได้พัฒนาบ้านสิงห์ท่าให้เจริญรุ่งเรืองโดยลำดับ ได้ร่วมมือกันสร้างวัดมหาธาตุขึ้น โดยแต่เดิมเรียกขานกันว่า วัดทุ่ง นับแต่นั้นมา วัดมหาธาตุถือเป็นวัดมิ่งขวัญของชาวเมืองยโสธร และมีหอไตรที่สร้างในปี พ.ศ. 2373 เพื่อเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานที่พระครูหลักคำ(กุคำ) ได้นำมาจากเวียงจันทน์ เป็นศิลปะแบบรัตนโกสินทร์ สร้างด้วยไม้หันหน้าไปทางทิศใต้ ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสแบ่งพื้นที่การใช้งานเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนห้องเก็บคัมภีร์ในตอนกลาง และส่วนระเบียงที่อยู่รอบ ๆ โดยปกติทั่วไปของหอไตรนอกจากจะมีคัมภีร์ใบลานแล้วยังมีหีบหรือตู้คัมภีร์ ในส่วนนี้จะมีให้เห็นโดยส่วนมากในทุกที่ที่แตกต่างไปจากอื่น คือ มีการจัดวางคัมภีร์ในรูปแบบชั้นขนาดใหญ่ โดยวางอยู่กึ่งกลางของห้องโถง ในพื้นถื่นอีสานเรียกว่า ชั้นกะเยีย⁸

⁷ กรมศิลปากร, *ปกิณกศิลปวัฒนธรรม เล่ม 18 จังหวัดยโสธร* (นครปฐม: รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2555), 18.

⁸ ตึก แสตนบุญ, “พุทธทัศนศิลป์อีสาน เนื่องในวัฒนธรรมทางภาษาของ ‘คัมภีร์ใบลาน’,” *นิตยสารศิลปวัฒนธรรม*, ปีที่ 30, ฉบับที่ 8, (มิถุนายน 2552): 55.

จากการสำรวจของคณะทำงานโครงการพระไตรปิฎกฉบับวิชาการ แผนการรวบรวมและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน (CPAM) ของศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI พบว่า คัมภีร์ที่พบประกอบด้วย พุทธตำนาน แบบเรียนบาลีที่เรียกว่ามูลกัจจายน์ บทสวด และพิธีกรรม นิทานพื้นบ้านโหราศาสตร์ ปกิณกะ เป็นจำนวนกว่าร้อยละ 80

ภาพที่ 3 หอไตร วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร

ที่มา: คัมภีร์ใบลาน มรดกธรรมอันล้ำค่าของพระพุทธศาสนา หน้า 42

3. ผลการวิเคราะห์หาข้อค้นพบที่สำคัญในจารึกท้ายคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร

บันทึกท้ายใบลาน (colophon) หรือเรียกว่า บรรณิทัศน์บ้าง หรือ บันทึกคำปรารภของผู้จารบ้าง เนื่องจากข้อความเหล่านี้โดยส่วนมากจะปรากฏที่หน้าปกหรือหน้าแรกของคัมภีร์ใบลาน และปรากฏที่ส่วนท้ายปกคัมภีร์ใบลานด้วย ในบทความนี้ผู้วิจัยขอใช้คำว่า บันทึกท้ายใบลาน และขอนำภาพตัวอย่างมาประกอบคำอธิบาย

ภาพที่ 4 การปริวรรตคำบันทึก

สงกราสราชไท 87(1087) ตัวปรับ ไล่ เชน 7 ขึ้น 8 คำ มีอรัปได้ พ่อบ้านกับทั้ง
ภริยาบุตรตา มีปราสาทสพฐาสาณบุคคลพลตติไพบเณ โขติสาสนาพรพุทธเจ้า ต่อ
เท่า 5 พันวสุสา นิพพานปัจจุเยา เหตุ เม อนาคต ขอสงผลละอานิสงไปฮอทพ่อ
แมตตานายผุ้งผุตตายไปสู่โลกพายหนาแทกอชาเทิน

เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างมีจำนวนถึง 93 เรื่อง เมื่อปริวรรตพร้อมแจกแจง
ความถี่ของข้อมูลในตารางแสดงความถี่ มีข้อมูลและจำนวนหน้ามาก ผู้วิจัยจึง
แยกข้อมูลทั้งหมดเป็นไฟล์ pdf มีคิวอาร์โค้ดให้สแกนสำหรับผู้อ่านที่สนใจอยาก
ศึกษาการสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด พร้อมทั้งแสดง QR Code ทั้งภาพใบลาน
อักษรธรรม และตารางสังเคราะห์ข้อมูลที่ปริวรรตแล้วทั้งหมด 93 เรื่อง ดังนี้

1. ภาพใบลานอักษรธรรม 93 เรื่อง

2. ตารางการสังเคราะห์ข้อมูลที่ปริวรรต
แล้ว ด้วยการแจกแจงความถี่ซ้ำของ
ข้อมูล 93 เรื่อง

ทั้งนี้ผู้วิจัยขอนำข้อมูลจากการสังเคราะห์ด้วยการแจกแจงความถี่มาแสดงให้เห็น
บางส่วนในตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 ตัวอย่างการสังเคราะห์ข้อมูลที่ปรัวรตแล้ว

เรื่อง	ข้อความจากอักษรธรรมอีสาน วัดมหาธาตุ	สถานที่	บุคคล	ความ ปรารถนา	คำ ถ่อมตน
1	สกุราชไท 929 ตัวปาฬีปาจิตตี ผูก 17 ทานกวางคอาญบานคาเหนือเวียงคำ กับลูกหลาน มีสทุธาสาางไวเป็นมูล สาสุสนา มีมหาสมณเจ้าเปนนวกมม	/	/	/	0
2	สกุราชไท 999 ปีเม็งเป้า ปาฬีทุกกนิ บาท องคุตตรนิกาย หมิ่นหลวงกลาง เรือน มีสทุธาสาางกับมหาสงฆราชาเจ้า สายสุวรรณ เมืองคูก นิพพานปัจจุ เยา เหาตุ	/	/	/	0
3	จุฬสงกาทไทพัน 2 รอย11... ตนเจ้า หัวจันท์ ... บ่งามแลหัวเจ้าเรียเขียน นอยบ่ไทสาางหลายแล (ขอประทาน อภัยด้วย หากเขียนตัวไม่สวย จึงขอ ได้เขียนสร้างไว้) ขอให้ได้มรรคผล เลาได้บวชชุชาติแพทอร	0	/	/	/
4	สงกุราทรอย 65 (1165) ตัวป्लीกาไค เทิน 10 แรม 13 คำ วัน 4 มือกััดเร้า ลิกขิตแลวยามกองแลง เจ้านายแวน กับทั้งธิดนตตะา มีสทาสาางปาฬีจุลล วกไว้โซตนา	0	/	0	0

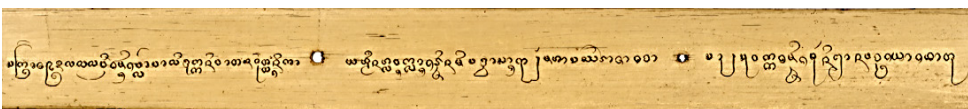
ตารางที่ 1 ตัวอย่างการสังเคราะห์ข้อมูลที่ป้อนแล้ว (ต่อ)

เรื่อง	ข้อความจากอักษรธรรมอีสาน วัดมหาธาตุ	สถานที่	บุคคล	ความ ปรารถนา	คำ ถ่อมตน
5	จรัสสงกาทราชาไทรอยปลาย 10 ตัว ปี เป็กสัน เจ้าพรสุนทอรรราชวงศา มหาชตติยธรมมีกราชาธิราชเจ้า มีพร ราชสทุธาเป็นอันยิ่งจึงได้สร้างบาฬี นวังคุดตินิกาย ไว้เพื่อให้โชตนาสาสุ นา(พระพุทฺธ)เจ้าตาทต่อเท่า เลี้ยง(สิ้น) 5000 วสุสา สพพญญตตญานปจจ เยา เหาตุ	/	/	/	0
1-93		ร้อยละ 19.35	ร้อยละ 98.92	ร้อยละ 94.62	ร้อยละ 1.07

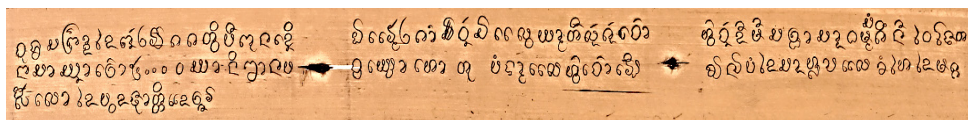
สรุป จากการวิเคราะห์คัมภีร์จำนวน 93 เรื่อง พบว่า ร้อยละ 98.92 ระบุชื่อบุคคล
รองลงมา ร้อยละ 94.62 ระบุความปรารถนา และร้อยละ 19.35 ระบุสถานที่
ตามลำดับ และส่วนที่น้อยที่สุด คือ คำถ่อมตน มีเพียงร้อยละ 1.07 โดยมีภาพ
ใบลานอักษรธรรมทั้ง 5 เรื่อง ดังนี้

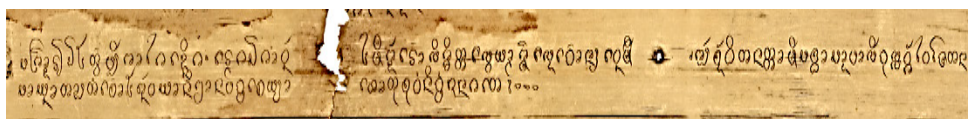
ภาพที่ 5 (เรื่องที่ 1)

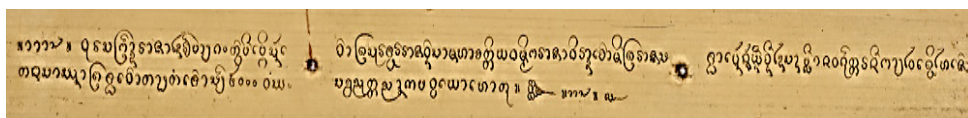
ภาพที่ 6 (เรื่องที่ 2)

ภาพที่ 7 (เรื่องที่ 3)

ภาพที่ 8 (เรื่องที่ 4)

ภาพที่ 9 (เรื่องที่ 5)

จากการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ใบลานอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัด ยโสธร จำนวน 93 เรื่อง โดยใช้วิธีการสังเคราะห์ข้อมูลด้วยการแจกแจงความถี่ซ้ำ ของข้อมูลเพื่อหาข้อบันทึกที่สำคัญในจารึกท้ายคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม ผู้วิจัย พบว่า ข้อบันทึกสำคัญมีอยู่ด้วยกัน 4 ด้านหลัก โดยเรียงตามเปอร์เซ็นต์สูงสุด ไปหาเปอร์เซ็นต์ต่ำสุด คือ (1) ด้านบุคคล คิดเป็น ร้อยละ 98.92 (2) ด้านความ ปราศรัย คิดเป็น ร้อยละ 94.62 (3) ด้านสถานที่ คิดเป็น ร้อยละ 19.35 และ (4) ด้านคำถ่อมตน คิดเป็น ร้อยละ 1.07 โดยมีตัวอย่างภาพใบลานที่จารึกใน แต่ละด้านพร้อมรายละเอียดประกอบ ดังนี้

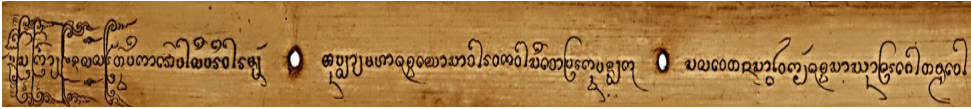
3.1 ด้านบุคคล

ปรากฏบุคคลในหลากหลายสมณศักดิ์ ตามการจำแนกดังนี้

นักบวช ประกอบด้วย พระสงฆ์และสามเณรซึ่งมีคำเรียกในสมัยโบราณ⁹ มหาราชาคุมธรราราม พระราชครูหายโศก สังฆราชาธัมมเสนาเจ้า มหาสังฆราชา

⁹ พระโพธิวงศาจารย์, ทำเนียบสมณศักดิ์ของชาวเมืองเวียงจันทน์โบราณ (พระนคร: ศรีหังส์, 2471), 17.

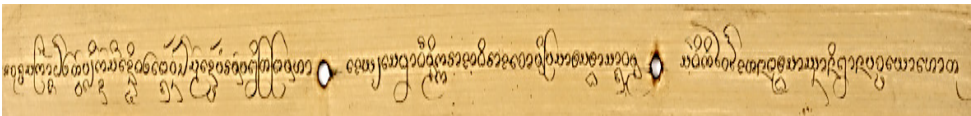
อุปปลปญา เจ้าโสมเทจชินบุตร เจ้าสมเทจวิริยปัญญา เจ้าชาพรท เจ้าชาสีธัมม
กัลลยา เจ้าหวัจันที เจ้าขั่นอิน จั้วอริย จั้วจันทา

ภาพที่ 10 นักบวช

สรุกราสไท 995 ตัวปีกาเร้า ปาฬีปริวารมัสปลาย มหาพุทโธสัจจาวณวาสีเจ้า
ปรกอบทวยกุศลเจนา สางไวัก์พุทสาสุสนาพรเคาตมมเจ้า

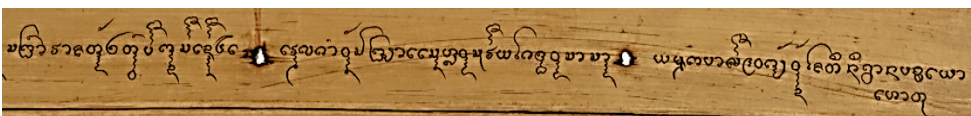
พระมหากษัตริย์และเจ้านายในราชวงศ์ สมเด็จพระบรมพิตรพระมหา
ธัมมิกราชาธิราชวรราชาติพุทธุคุณเจ้า พรอคุณมเหสรีชวาเจ้า สมเด็จพระบรมพิตร
มหาไชยเชษฐาธัมมิกราชาธิราชเจ้า น้องสมเด็จพระบรมพิตรราชาทิตราชเจ้าตน
ชื่อว่าอุมราชเจ้า สมเด็จพระบรมพุทธร(พิตร) สี่หัตถนุราชาธิปติภูมินทาธิราช

ภาพที่ 11 พระมหากษัตริย์และเจ้านายในราชวงศ์

จุฬสักราช 62 (1062) ตัวปลีกดสี เทิน 12 เพ็ง วัน 3 สมเด็จพระบรมพิตรมหา
เชยยเชษฐาธัมมิกราชาธิราชเจ้า มีปสาทสทฐา สางธมมสงคิณี ไวโซตนาการสาส
สนา นิพพานปัจจุโย โหตุ

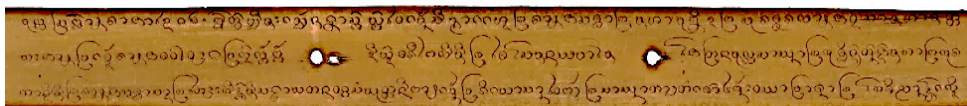
เสนาอำมาตย์ข้าราชการบริพาร แสนกราง พระยาแสนหล(ว)ง ไชวงสาเสนา
เพี้ยภมมจัก

ภาพที่ 12 เสนาอำมาตย์ข้าราชการบริพาร

สงกรานต์ไทตั้ง 2 ตัวปีกดสี เتين 4 แรม 9 คำ วัน 3 พุธยาแสนหลวงสุริยโคทร
วงสา สาวยมกปาลีไวกั้วัดโชติ นิพพานปัจเจยา เหาตุ

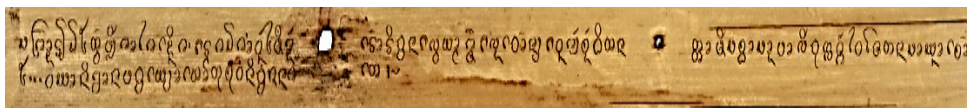
เจ้าเมือง พรหมหาบุพพิทพสุทธอรลสาชวงสามหาขตติยะราสประเทศราช
ชทวาเวียงปรลงลักพักทียทหรือไพลี / เจ้ายังคหมอมหลวง/สมเทจบรมบพิตรสี
หราชธิปติภูมิณฑราธิราชเจ้าพรสุนทอร

ภาพที่ 13 เจ้าเมือง

จุลศักราชราชไท 1208 ตัวปลีมะเมีย อฐาศกยกไว้เป็นสีมมาแหง
พุทธาสชสพธาพรหมหาบุพพิทพสุทธอรลสาชวงสามหาขตติยะราสประเทศราช
ชทวาเวียงปรลงลักพักทียทหรือไพลี มีพุทโธสมนสสปาโมชตนา มุลลสาสสนา
พุทพุทอิอคนขงมหากรรณจติมีพุทธาสชสพธา สาขพุทไต่ยะพิทก มีสพาย
ตนวคค สยุดตนิกาย เปนปริโยสานไวกั้วัพุทธาสสนาตาปต่อเท่า 5 พันวัสสา
ปราณนาพุทโธญาณ โอเลิศแลวขออย่าไหคา(ติดขัด) คาสแควทังคำปราณนา
ทังขอท (ผูก)คาถา ปานีทานว่า พุทพุทโธ นิพพานปัจเจโย โหมิ

ชาวบ้าน ทิทบุททา ทิทแก้วดวงดี เจ้านายแวนกั้วังรัตนตดา แม่ออกแวน

ภาพที่ 14 ชาวบ้าน

สงกราทรอย 65 (1165) ตัวปฐกาโค เทิน 10 แรม 13 คำ วัน 4 มือักัดเร้า ลิกขิตต
แลวยามกองแลง เจ้านายแวนกัปปังธิตนตดา มีสหุทธาสางปาสีจุลลวกไวโซตนา
สาสุสนาเท่า 5000 วสุสา นิพพานปจฺเจยา เหตุ ธุว์ นิจิจ อุนาคเต

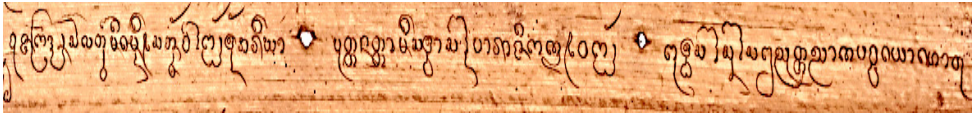
3.2 ด้านคำปรารภณา กล่าวสรุปได้ 2 ประเด็น คือ

1) คำปรารภณาเพื่อประโยชน์แก่ตนเอง

ขอให้ได้บวช	ขอให้ได้มรรคผล เลาได้บวชชุกชาติเททธร
เป็นพระพุทเจ้าองค์ 1	สพพญตญานัน ปเจยเยา โหตุ/พุทเจ้า ปจฺเจยา เหตุ
เป็นบุญติดตัว	ขอใหญ่ศุลส่งไปฮอดไปเถิงก็ขาเทิน
ไปเกิดในสวรรค์	ไห้ไปคำไปชูไห้ไทเกิทในเมืองฟ้า นิพพานปจฺเจยา เหตุ
สุข 3 ประการ	ขอไห้ไทเถิงสุข 3 ปรกานขอไห้ไทเถิงนิรพาน เป็นแล้วข้าเทิน (มนุษย์ สวรรค์ นิพพาน)
บันทึกเป็นภาษาบาลี	นิพพานปจฺจโย) โหตุ ธุว์ อุนาคเตกาเล สพพทุกขั ปมฺญจามิ ปตฺโต สมโพธิ มุตตมัม ปรมั สุขั ลภิ ปรมั สุขั ลภิ (ขอให้เป็นปัจจยแก่พระนิพพาน)

2) คำปรารภณาเพื่อผู้อื่น

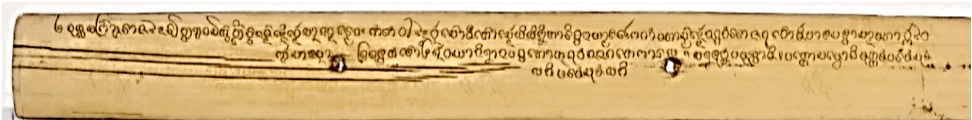
รักษาสานาไว้ 5000 ปี	สางไวเป็นมูลสาสุสนาพฺรพุทธิเจ้า เท่า 5000 วสุสา นิพพานปจฺเจโย โหตุ
ไว้กับศาสนา	ไว้กับพุทศาสนาพระเคาตมม /สางไวเป็นมูล ศาสนาพระเจ้า
ไว้เล่าเรียน	ไว้สำหรับพฺรศาสนาไหยาคาวจารเจ้าเรียนต่อไป
ไว้กับวัด	สร้างยมกบาลีไว้กับวัดโชติ นิพพานปจฺจโย โหตุ
อุทิศส่วนกุศล	สางหนังสือหาเจ้าชาอิน ขอใหญ่ศุลส่งไปรอดไป เถิงคัขาเทิน

ภาพที่ 15 คำปรารภรณนา

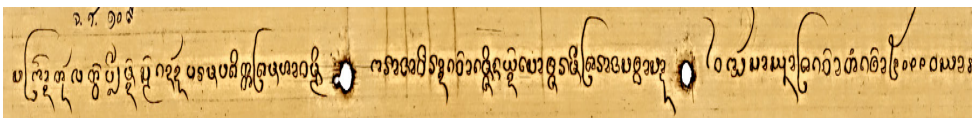
จุฬงฺกราสไท 39 ตัวปีเมิงไส ออจากัปทั้งภริยาปุตตนตตา มีสทฺธาสาบบาฬี
ปาราชิกณทไวักัปพุทฺธสาสนา สพฺพญฺตตญาณ ปจฺจเยา เหาตุ (จงเป็นปัจจัย
แก่พระสัพพัญญุตญาณ)

3.3 ด้านสถานที่ ลานช้างและภาคอีสาน ปรากฏชื่อ ลานช้าง เชียงขวาง
หลวงราชธานี และเมืองยโสธร นครพนม เป็นต้น

ภาพที่ 16 ตัวอย่างใบลานที่สร้างในลานช้าง

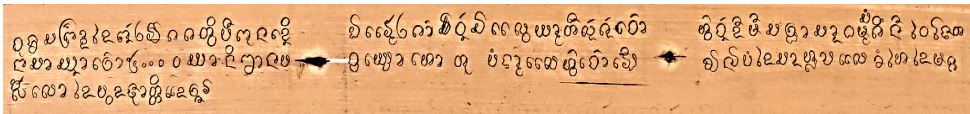
จุลลสงฺกราสราชไทรอยปลาย 13 ตัวปฐีรวเมท เทินเจ็ด ลานช้าง(ลานช้าง)
แรม 10 คำ พำวาไต้หวันเสา มื้อเต่าเสีท ลิกขิตตา ริจจนายามแถไกคำ มหา
สมเททอศควรราชคุเจ้า มีปาทสทฺธา สาบมหายักัปสสาสนา พุทฺธต่อเท่า 5
พันวสุสา นิพพานปจฺจโหดุ ฐวื่อนาคเตกาเล สพฺพทุกข์ ปมฺญจามิ ปตฺโต สมโพธิ
มุตตมัม ปรมั สุขัม ลภิ ปรมั สุขัม ลภิ

ภาพที่ 17 ตัวอย่างใบลานที่สร้างในภาคอีสาน

สงฺกราทตั้ง 9 ตัวปีมด สมเทจบรมบพิตร พุทฺธมหารัชมมิกราชาธิราชเจ้าเมืองยโสธร
มีพุทฺธราชสทฺธาสาบมหายักัปสสาสนาพุทฺธเจ้าต่อเท่า 5000 วสุสา

3.4 ด้านความถ่อมตน

ภาพที่ 18 ตัวอย่างใบลานด้านความถ่อมตน

จุฬาสงกาไทพั้น 2 รอย 11 ตัวปีกุน เทิน 6 แรม 2 คำ วัน 3 แล้วยามตีลังคัง (ตีระฆัง) ตบเจ้าหัวจันท์ มีศรัทธาสรางัธมสังคณัไวโซทนาการศาสนาเท่า 5000 วสุสา นิพพานปัจเจยา เหตุ บ่งามแลหัวเจ้าเรียเขียนนอยบไทสาหลายแล (ขอประทานอภัยด้วย หากเขียนตัวไม่สวยจึงขอได้เขียนสร้างไว้) ขอให้ได้มคคผล เล้าไทบวพชชาติแพทอรรทอ

นอกจากผู้วิจัยได้ค้นพบข้อบันทึกที่สำคัญในจารึกท้ายใบลานอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร ทั้ง 4 ด้านหลักแล้ว ยังได้ค้นพบจุดที่น่าสังเกตอย่างยิ่ง คือ

1. การใช้ศักราช ซึ่งจะใช้ในรูปแบบเดียว คือ จุลศักราชหรือ จ.ศ. เท่านั้น แต่มีความหมาย 2 อย่าง กล่าวคือ 1) ใช้บอก จ.ศ. ปกติ ตัวอย่างเช่น จ.ศ. 999 เมื่อเทียบเป็น พ.ศ. โดยนำเลข 1181 มาบวกกับ จ.ศ. ที่ปรากฏ จึงหมายถึง ปี พ.ศ. นั้น ในที่นี้คือ พ.ศ. 2180 2) ใช้บอก จ.ศ. ที่หมายถึง พ.ศ. เช่น “จุฬาสงกา ราชราชาไท 2000 ปาย 3 รอย 54 ปี เต้าใจ”¹⁰ หากทำตามวิธีคำนวณข้างต้นใน ข้อความที่ปรากฏจะเท่ากับ พ.ศ. 3535 ที่ยังมาไม่ถึง

2. การใช้ปีมี 2 แบบ คือ ปีหนไทยและปีนักษัตรไทย¹¹ ปีหนไทยจะมีแม่ปี

¹⁰ ข้อมูลเพิ่มเติม หมายเลข 19

¹¹ บุญชู ภูศรี, อุบลใบลานนิทัศน์: อักษร ประวัติศาสตร์ และศาสนา (อุบลราชธานี: สำนักงานส่งเสริมบริหารงานวิจัย บริการวิชาการและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัย อุบลราชธานี, 2562), 64.

ที่บอกศกและลูกปีจะบอกนักชัตรีอีสาน เช่น กด-ส้ง้า หมายถึงปีนั้นมีศกที่ลงท้ายด้วยเลข 2 และนักชัตรีคือ มะเมีย ส่วนต่อมาใช้นักชัตรีไทยและศกภาคกลาง เช่น ตัวปีมะแม นพศก

3. ยามในเอกสารโบราณ คือ เวลา ช่วงเวลา เครื่องมือในการบอกเวลาในอดีต ซึ่งมีชื่อยามบอกเวลาที่หลากหลาย และบางคำได้หายไปในปัจจุบัน เนื่องจากว่าการบอกเวลาในปัจจุบันใช้ตัวเลข ในการบอกยามหรือเครื่องหมายบอกเวลาของคนอีสานจึงค่อย ๆ หายไปหรือใช้เฉพาะคนสูงอายุโดยไม่เป็นที่คุ้นเคยของคนอีสานรุ่นใหม่ ในปัจจุบันพบว่า¹² เริ่มมีการใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. 2211

ยามที่พบมากได้แก่ ยามกองงาย (07:30 - 09:30 น.) ยามแกลไถ้เที่ยง (09:00 - 10:30 น.) ยามกองเที่ยง หรือ ยามเที่ยง (10:30 - 12:00 น.) ยามกองแลง (13:30 - 15:00 น.) ยามแกลไถ้คำ (15:00 - 16:30 น.) และยามตีลังคัง (ระฆัง) ซึ่งพบได้น้อยที่สุด

4. เดือนที่สร้างมากที่สุด คือ เดือนเมษายน ด้วยเหตุผลว่า เป็นเดือนที่มีกลางวันยาวนานกว่าตอนกลางคืน

5. ข้างขึ้นข้างแรมที่พบมากที่สุด คือ ข้างขึ้น ด้วยเหตุผลว่า เป็นช่วงที่ตอนกลางคืนมีแสงสว่างจากพระจันทร์ที่มาช่วยเพิ่มเวลาของการจารจาริกได้ จึงพบมากในช่วงเวลานี้เช่นกัน

6. สร้างเสร็จในวันพระมีมากถึง 12 เรื่อง ในหัวข้อนี้จึงสอดคล้องกับหัวข้อที่ 5 ในช่วงเวลาข้างขึ้น ได้มีการบันทึกเวลาจารคัมภีร์โบราณสำเร็จ

4. ผลการวิเคราะห์ข้อค้นพบประเด็นจาริกที่น่าสนใจ

จากการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาที่ค้นพบในการบันทึกท้ายใบลานอักษรธรรมทั้ง 93 เรื่อง ผู้วิจัยได้ค้นพบประเด็นที่น่าสนใจ จึงขอสรุปและนำเสนอประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

¹² บุญชู ภูศรี, “ยามไทบ้านในเอกสารโบราณภาคอีสาน,” บุญชู ภูศรี: ค้น คิด เขียน, 21 พฤศจิกายน 2560, http://b-poosri.blogspot.com/2017/11/blog-post_46.html.

4.1 ด้านบุคคล แต่ละยุคสมัยใช้คำหน้านามอย่างไร มีผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตอย่างไร

(1) **ราชครู** เหตุผลที่กล่าวนำคำว่า ราชครู มาก่อน เนื่องจากลำดับปีสร้างในชื่อเดียวกันของชื่อ อุปปลปัญญา ที่จะเห็นได้จากนามว่า “อุปปลปัญญา” ในปี จ.ศ. 1169 (จากเรื่องที่ 16) ใช้สมณศักดิ์ว่า ขนัอุปปลปัญญา ถัดจากนั้นมาในปี จ.ศ. 1172 ใช้สมณศักดิ์ว่า เจ้าสมเทจอุปปลปัญญา (จากเรื่องที่ 17-18) ถัดจากนั้นมาในปี จ.ศ. 1184 (จากเรื่องที่ 24-25) ใช้สมณศักดิ์ว่า สังฆราชาอุปปลปัญญา และลำดับสุดท้ายในปี จ.ศ. 1186 (จากเรื่องที่ 26) ใช้สมณศักดิ์ว่า ราชครูเจ้าอุปปลปัญญา

สังฆราชา เป็นประมุขสงฆ์ในวัด ที่เรียกว่า เจ้าอาวาสนั่นเอง เพราะในอดีตคำเรียก สังฆราชา ที่หมายถึง สกคมหาสังฆปริณายก **ได้ใช้คำว่า เจ้าหัวคุยอดแก้ว**

ชา มีที่มาไม่ชัดเจน อาจหมายถึง อุปัชฌายะ ผู้สามารถให้การอุปสมบทแก่กุลหัสติได้ตามพุทธบัญญัติว่า ห้ามภิกษุอุปสมบทให้บุคคลมีอายุหย่อนกว่า 20 ปี¹³ เพื่อให้ง่ายต่อการออกเสียงจึงเหลือเพียงคำเรียกว่า ชา เท่านั้น นอกจากนี้มิใช่ว่าใครจะเป็นอุปัชฌาย์ก็ได้ เพราะการที่จะเป็นได้ต้องมีพรรษา 10 ขึ้น หรืออยู่ในชั้นเถรภูมิ

โดยเรียงลำดับความสำคัญได้ดังนี้ **ราชครู** ราชครูเจ้าอุปปลปัญญา... **สังฆราชา** สังฆราชาธัมมเสนาเจ้า... **สมเด็จ** เจ้าสมเทจอุปปลปัญญา... **ชา (อุปัชฌาย์)** เจ้าชาสีธัมมกัลลยา... **พระทั่วไป** เจ้าหัวจันท์... **สามเณร** จ้าวรีย

ประเด็นนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า มีผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตในด้านความเชื่อของท้องถิ่น การใช้สมณศักดิ์ต่างกันนั้นก็เพื่อบ่งชี้ความสามารถด้านการศึกษาและด้านการบริหาร ซึ่งในปัจจุบันมีคำเรียกของพระสงฆ์รูปนั้น ๆ ตามการศึกษา เช่น พระหรือสามเณรที่ท่านสอบไล่ได้ในลำดับชั้นของการศึกษาพระบาลี ตั้งแต่เปรียญธรรมประโยค 3 ถึง ประโยค 9 ใช้คำว่า “มหา” ถ้าเป็นพระ ใช้คำว่า พระมหา แต่ถ้าเป็นสามเณร ใช้คำว่า “เปรียญ” ต่อท้ายชื่อ เป็นคำเรียกที่หมาย

¹³ วิ.มหา. 4/650/699 (ไทย.มมร)

ให้รู้ความสามารถในด้านการศึกษา ส่วนในด้านการปกครอง ตั้งแต่เจ้าอาวาสจนถึงสมเด็จพระสังฆราช ในอดีตจึงมีคำเรียกข้างต้นเพื่อบ่งชี้ความสามารถเช่นเดียวกัน

(2) **ขนัน** ไม่ใช่คำเดียวกันกับคำว่าหนาน (ทิด) เหตุผลคือ อาจแยกได้ตามบริบท ดังนี้

1. ในเรื่องที่ 16 ได้กล่าวว่า “ขนันอุปปลปัญญาเจ้า” หรือคำเต็มอาจเรียกว่า พระผู้เป็นเจ้า

2. มีบริบทที่ปรากฏกับคำว่าจัว ที่หมายถึงสามเณร ขณะเดียวกันเรียกอีกบุคคลว่า “เจ้าขนัน” สังฆมาโฆตวงศา สร้างบาลีบุคคล(ปัญญาธิ)ไว้ ... จัวจันทา ในเรื่อง 13 โดยปกติสมณศักดิ์มักจะเป็นคำเฉพาะบุคคลเมื่อเรียกแล้วจะรู้ได้ถึงบุคคลนั้นนั่นเอง

3. มีบริบทที่แสดงถึงลำดับการเรียกแทนตัวเองและเรียกพระผู้ใหญ่กว่า **เจ้าขนันขึ้นนจักเป็นผู้ลิจจนา เจ้าชาลีธัมมกัลลยา เปนอุปัฏฐ(ม)** ในเรื่อง 22 ซึ่งกล่าวไว้แล้วในตอนต้นของหัวข้อ ก. ถึงลำดับอาวุโสของสมณศักดิ์ที่ใช้เรียกโดยใช้ปีที่ปรากฏก่อนและหลังในชื่อบุคคลตามตัวอย่างในหัวข้อ ก.

4. ในช่วงเวลาที่ใกล้เคียง มีชื่อเรียกเหมือนกันแต่ต่างกันที่สมณศักดิ์ โดยเริ่มที่ขนันต่อไปถึงสังฆราชาในที่สุดถึงราชครู โดยสังเกตจากปีที่พบในเรื่องที่ 16 ปรากฏปีคือ จ.ศ. 1169 สังฆราชา ในเรื่องที่ 18, 24, 25 คือ จ.ศ. 1172 และ จ.ศ. 1184 ในที่สุดถึงราชครู ในเรื่องที่ 26 คือ จ.ศ. 1186 ตามลำดับของช่วงเวลาดังกล่าว

5. ขนันเป็นคำเรียกหนึ่งที่ใช้เรียกพระสงฆ์ หรือพระที่มีความรู้ว่าจะเคยบวชมาก่อนจากสามเณร หรือเคยเรียนมาก่อน

(3) **บรมบพิตร** ตามพจนานุกรมได้ให้ความหมายว่า “บรมบพิตร [-บอพิต] น. คำที่พระภิกษุใช้สำหรับแทนพระองค์พระมหากษัตริย์หรือสมเด็จพระบรมราชินี, ใช้ว่า มหาบพิตร ก็มี.¹⁴” แต่บันทึกท้ายใบลาน บันทึกไว้ว่า “บาลี

¹⁴ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, พิมพ์ครั้งที่ 2. อ้างคำว่า “บรมบพิตร.”

อัฐฐินิบาตอังคตตรนิกาย สมเด็จพระมโหฬาร เจ้าเมืองยโสธร มีพระราชสาส์นทูลเกล้าฯ ถวาย และในบริบทตรงข้าม ปรากฏคำว่า “สมเด็จพระมโหฬาร สี่หุดนุราชธิปัตย์มุนิหา อิศราชเจ้า ทรงพระราชสาส์นทูลเกล้าฯ ถวาย” ซึ่งพระองค์เป็นกษัตริย์ ของอาณาจักรล้านช้าง เวียงจันทน์(พ.ศ. 2347 - พ.ศ. 2371)แสดงถึงการรับรู้ในส่วนหนึ่งของพระราชฯ หมายถึง พระราชฯผู้เป็นใหญ่พระองค์เดียวในอาณาจักร แต่ในความเป็นจริงเป็นเพียง เจ้าเมืองประเทศราช เหตุผลที่ทำให้เกิดการยกย่อง แท้จริงเป็นการสะท้อน อย่างหนึ่งว่า ในท้องถิ่นนั้นให้การยอมรับในตัวผู้ปกครอง ที่สามารถให้คุณให้โทษ ได้ซึ่งมีอิทธิพลโดยตรงต่อการดำรงชีวิต

4.2 ประเด็นด้านความปรารถนา ความปรารถนาสูงสุด คืออะไร โดยตัว บุคคลแล้วปรากฏเฉพาะเรื่องอะไรบ้าง

ในพระพุทธศาสนามีเป้าหมายของการทำความดี เรียกว่า การบำเพ็ญ บารมี มีความประสงค์ให้ตนเองและผู้อื่นพ้นจากทุกข์ หรือ การทำตนให้หมด กิเลส เพื่อที่จะได้เสวยแต่ความสุขอย่างเดียว ไม่มีความทุกข์เจือปน ดังพุทธพจน์ ที่ว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง¹⁵ ด้วยความปรารถนาเหล่านี้ จึงทำให้มีผู้ที่ต้องการ ดำเนินไปสู่ทางพ้นทุกข์นั้น จึงได้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานไว้ ท้ายที่สุด ของความปรารถนา คือความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในจำนวนทั้งหมดมี 11 เรื่อง¹⁶ พระมี 2 เรื่อง คือ เรื่องที่ 6 และ 10 กษัตริย์มี 3 เรื่อง คือ เรื่องที่ 37,41,42 เจ้าเมืองมี 5 เรื่อง คือ เรื่องที่ 70, 73, 74, 81, 83 และชาวบ้าน 1 เรื่อง คือ เรื่องที่ 87

¹⁵ ม.ม. 20/287/473 (ไทย.มมร)

¹⁶ 1) สัพพัญญุตญาณ ปัจจยา เหตุ ในเรื่องที่ 6 2) พุทธเจ้า ปัจจยา เหตุ ในเรื่องที่ 10 3) สัพพัญญุตญาณนิพพาน ปัจจยา เหตุ ในเรื่องที่ 37 4) สัพพัญญุตญาณ ปัจจยา เหตุ ในเรื่องที่ 41 5) สัพพัญญุตญาณ ปัจจยา เหตุ ในเรื่องที่ 42 6) สัพพัญญุตญาณ ปัจจ(ปจโย โหตุ) ในเรื่องที่ 70 7) พรพุโธ นิพพาน ปจโย โหมิ ในเรื่องที่ 73 8) ปรารถนาพระโพธิญาณอันว่าเลิศแล้ว ขออย่าให้ติดขัด คลาดแคล้วดังคำปรารถนา จึงได้ คาท(ตั้ง,ผูก)คาถา ปณิธานว่า พระพุทธเจ้า มีนิพพาน ปจโย โหมิ. ในเรื่องที่ 74 9) ...จึงไท คาทคาถา ปณิธานว่าพรพุโธ มีนิพพาน ปจโย โหมิ ในเรื่องที่ 81 10) สัพพัญญุตญาณ ปัจจยา เหตุ 11) สัพพัญญุตญาณ ปัจจยา เหตุ ในเรื่องที่ 87

4.3 ประเด็นด้านสถานที่

ก. สถานที่สร้างต่างกัน มีผลต่อการบันทึกหรือไม่

สถานที่ ประเด็นนี้ผู้วิจัยเห็นว่า โดยภาพรวมไม่มีความแตกต่าง แต่แตกต่างกันบางส่วนเล็กน้อย กล่าวคือ ปีที่ใช้มีแนวสืบทอดกันมาโดยนิยมนับบันทึกด้วยจุลศักราช ซึ่งตำนานของการบันทึกด้วยจุลศักราชได้มีขึ้นในประเทศพุกาม เมื่อสังฆราชบุปผโสทรหันปริวรรตจากเทศชือออกซิงราชสมบัติเป็นกษัตริย์ลำดับที่ 19 ในวงศ์สมุทรรุพธิ์ เมื่อพระพุทธศาสนากาลล่วงได้ 1182 วัสสา แต่ลด 1 ปีเป็นเกณฑ์กัมปายา 1181 ไว้สำหรับลบบวกจุลศักราชกับพุทธกาล¹⁷ จึงได้มีการส่งผ่านการใช้จุลศักราชบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ในล้านนา และได้ส่งผ่านเข้ามาสู่ล้านช้าง จึงรับเอารูปแบบการบันทึกด้วยจุลศักราชมาใช้ ต่อมาคำสอนได้เคลื่อนผ่านเข้าสู่อีสานผ่านการศีกษาจากจดหมายเหตุสุตตอป¹⁸ บอกว่า “ได้มีพระสงฆ์ที่ไทยหมายถึง พระสงฆ์ที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง คือ พื้นที่อีสานในเวลาต่อมาได้มาเรียนหนังสือที่นี่” จึงกล่าวได้ว่ามีความแตกต่างในส่วนในช่วงเวลาและบุคคลที่ผ่านกาลเวลาไป สิ่งที่เหมือนกันประการต่อมา คือ การใช้แม่ปีและศกในการนับวันเวลา เช่น เมื่อนับ 1-10 จะแทนด้วย กาบ-6 ดับ-7 รวาย-8 เมิง-9 เปิก-0 กัด-1 กต 2 ฮวง/รวง-3 เต่า-4 กา-5 เมื่อนับลูกปีแบบนักษัตร์

ใจ	ชวด	เป้า	ฉลู	ยี่	ขาล	เหม้า	เถาะ
สี่	มะโรง	ไล่	มะเส็ง	สง่า	มะเมีย	เม็ด/มด	มะแม
สัน	วอก	เรา	ระกา	เส็ด	จอ	ไก่/ไค้	กุน

เช่น สังาสราชาได้ 87 (1087) ตัวปีรับ-ไล่ (89) จะเห็นว่ามี การบอกปีแล้วตามด้วยแม่ปีคือ รับหรือดับ แทนด้วยเลข 7 ซึ่งเป็นเลขท้ายของศักราช และลูกปีคือ ไล่ มีความหมายว่า นักษัตร์ในปีนั้นคือ มะเส็ง

¹⁷ พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค), พงศาวดารโยนก, 154.

¹⁸ สีลา วีระวงส์, ประวัติศาสตร์ลาว, 120.

ในขณะที่ความต่างกัน คือ ศักราชที่ต่างกันรวมถึงวันที่ เวลา ช่วงเวลาที่ต่างกัน นอกจากนี้ยังมีสถานที่ เช่น ล้านช้างบ้าง เมืองคุกก้าง ตัวบุคคลที่มีหลากหลายชนชั้นและต่างสมณศักดิ์ กับทั้งคำปรารภในด้าน ๆ ตามแต่ความปรารภของผู้บันทึก

ข. สถานที่มีที่มาจากไหนบ้าง

สถานที่พบ บอกได้อย่างชัดเจนว่ามาจาก “ล้านช้าง” ในปี พ.ศ. 2294 ซึ่งในอาณาจักรล้านช้างแบ่งออกเป็น 3 อาณาจักร คือ อาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ อาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง และอาณาจักรล้านช้างจำปาศักดิ์ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า คัมภีร์ที่พบมาจากอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ เนื่องจากเป็นรัชสมัยที่มีผู้ปกครองที่เอาใจใส่ในด้านงานพระศาสนาเป็นอย่างยิ่ง เช่น สมัยเจ้าอนุวงศ์ที่มีในบันทึกท้ายใบลานจำนวนกว่า 13 เรื่อง และพบว่า มีการสร้างคัมภีร์ในยุคนี้มาก กล่าวคือ พบการสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกและมีบันทึกท้ายใบลานบอกว่า สร้างในยุคสมัยของล้านช้างเวียงจันทน์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2241 - พ.ศ. 2365 พบว่ามีมากถึง 1 ใน 3 ส่วนคือ 37 เรื่อง ของคัมภีร์ทั้งหมดที่นำมาศึกษา นอกจากนี้ยังมีหลักฐานที่สามารถนำมาเทียบเคียงเพิ่มเติมได้ ดังนี้

(1) **บ้านคาเหนือเวียงคำ** โดยเวียงคำ เป็นชื่อที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์ลาวว่า **เวียงคำ**นี้มีมาก่อนสมัยเจ้าฟ้ากุ้งแล้ว ดังปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยซึ่งจารึกไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 1824 (ค.ศ. 1281) ว่า “เขตแดนเมืองสุโขทัยในเวลานั้นทิศตะวันออกถึงเมืองสระหลวงสระคา (เมืองสระหลวงสระคา คือเมืองพิษณุโลกปัจจุบัน) ฯลฯ กระทั่งฝั่งแม่น้ำโขงถึงเวียงจันทน์**เวียงคำ**เป็นที่แล้ว” และในตำนานขุนบรมเองก็เรียกว่า เมืองคำมาตั้งแต่เดิมและมีเนื้อความอีกตอนหนึ่งว่า เมื่อจะประดิษฐานพระบางที่อัญเชิญมาเกิดเหตุอัศจรรย์ขึ้นนักปราชญ์จึงจับสลากเสี่ยงทายดู ในสลากนั้นบอกว่า เทพเจ้าผู้รักษาพระบางมีความประสงค์ให้พระบางสถิตอยู่**เวียงคำ** เหตุนั้นบ้านคาเองจึงอยู่ในที่ใกล้กันกับเวียงคำนั่นเอง

(2) **พื้นที่ภาคอีสาน** ปรากฏชื่อเหล่านี้ คือ เมืองยโสธรนครพนม หายโศก วัดโชติ วัดศรีโชติอาราม วัดศรีมุงครุ เชียงขวางหลวงราชธานี โยทโสthon ยุสัน ทอปรนมรคอร

(3) **เมืองคุก** ปัจจุบันตั้งอยู่ที่ตำบลเวียงคุก อำเภอหนองคาย เหตุที่เมืองนี้มีความสำคัญเพราะเป็นเมืองเก่าที่เกิดคู่มากับเมืองเวียงจันทน์กล่าวคือ ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามกับเมืองเวียงจันทน์ เมื่อใดที่เกิดการแย่งชิงอำนาจเพื่อปกครองเวียงจันทน์ เมื่ออีกฝ่ายรู้ว่าจะสู้ไม่ได้จึงย้ายมาตั้งทัพที่เวียงคุกเสมอ แม้เหตุการณ์ครั้งสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ของสยามเองที่มีการปราบกลุ่มเจ้าอนุวงศ์ โดยมีทัพสยามกลุ่มหนึ่งได้ไปตั้งทัพที่เมืองเวียงคุกเพื่อเข้าตีเวียงจันทน์ นอกจากนี้ยังมีเคลื่อนย้ายวัตถุสิ่งของ และบุคคลเข้ามายังสยามประเทศ จึงทำให้มีการกระจายตัวของวัฒนธรรมลาวอยู่ในพื้นที่ของประเทศในปัจจุบัน

(4) **ยทโสทอรรคอรพนม** พบว่า มีการกล่าวถึงชื่อเมืองโดยใช้วิธีบันทึกในรูปแบบต่าง ๆ ตามความเข้าใจของท่านผู้จารจารึก แต่การใช้คำว่า “**พุทธนทอรรคอสวสามหาขตติยะชาสประเทศราชทวาเวียงปรลงลักพักทียทหรือโพลี**” ที่ปรากฏในบันทึกท้ายใบลานนั้นทำให้เห็นว่า อิทธิพลจากกรุงเทพฯ ได้เข้าไปถึงทำให้เป็นที่รับรู้เจ้าเมืองเองก็อยู่ในฐานะประเทศราชด้วย ดังปรากฏความในประชุมศิลาจารึกวัดโพธิ์ว่า “**เมืองนครพนม ผู้ครองชื่อพระสุนทรราชวงศา มหาขัตติยชาติประเทศราชทวาเวียง ดำรงรักษักคดียศทวาไกร ศรีพิชัยสงคราม** เจ้าเมืองยศสุนทร และเมืองนครพนม ทั้ง 2 เมือง”¹⁹ และปรากฏความในพงศาวดารรัชกาลที่ 4 ว่า “เมืองยโสธร 2 เมือง มีผู้ว่าราชการเมืองคนเดียวกัน เมืองนครพนม เดิมชื่อพระสุนทรราชวงศา มหาขัตติยชาติ ประเทศราชทวาเวียง ดำรงรักษักคดียศทวาไกร ศรีพิไชยสงคราม”²⁰ โดยมีความต่างที่สร้อยนามสุดท้าย

¹⁹ ศานติ ภักดีคำ, พระมหาเจษฎาราชอาณาจักรในจารึกทำเนียบหัวเมืองและผู้ครองเมืองวัดพระเชตุพน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2562), 92.

²⁰ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2411 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พิมพ์เป็นที่ระลึก ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงธรรมสารเนติ (อบ บุนนาค) (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2477), 395.

คือ **ปรลงลักพักทียช-ท-รือโพลี** มีความพยายามเพื่อจะเปลี่ยนเสียงให้ใกล้เคียงกับบันทึกของการปกครองส่วนกลาง คือ **ดำรงรักษัคคดียศทภาไกร ศรีพิชัยสงคราม** นี้แสดงให้เห็นถึงการรับรู้ของคนในท้องถิ่น ในเรื่องการเป็นประเทศราช แม้จะต่างกันในการบันทึก

ค. คำเรียกเมืองยโสธรที่ปรากฏในบันทึกคำปรารภของผู้จาร

ข้อบันทึกที่กล่าวถึงเมืองยโสธร มีปรากฏในชื่อของคำที่ต่างกัน โดยใช้คำว่า เมืองสุนทอปรนมรคอร ในปี จ.ศ. 1188 ในเรื่องที่ 69 ต่อมาปรากฏคำเรียกว่า เมืองยโสทอรรคอรพุนม ในปี จ.ศ. 1210 ในเรื่องที่ 80 จากตรงนี้เอง เมืองยโสธรเป็นหลักฐานที่มีปรากฏในช่วง จ.ศ. 1188 - จ.ศ. 1210 ซึ่งเป็นปีที่มีการสร้างคัมภีร์ใบลานแล้วปรากฏคำว่าเมืองยโสธรอยู่ด้วย แต่นอกจากนี้ยังมีคำว่า รคอรพุนม หรือ ปรนมรคอร ซึ่งเป็นชื่อเดียวกับนครพนมในปัจจุบัน เหตุที่ยกคำนี้มาแสดง เพื่อทำความเข้าใจว่าคนในอดีตที่ใช้คำว่า รคอรพุนม ในการสื่อสารระหว่างกัน ซึ่งคำว่า “เมืองนคร หรือ เมืองละคอนเป็นหัวเมืองสำคัญทางใต้ของล้านช้างสถานะคล้ายเมืองพระยามหานคร ซึ่งกษัตริย์มักส่งเชื้อพระวงศ์หรือขุนนางผู้ใหญ่มาปกครองดูแล...เนื่องจากเมืองละคอนเก่าได้รับความเสียหายจากสงคราม จึงย้ายไปตั้งเมืองใหม่ ภายหลังจึงเรียกว่า เมืองนครพนม”²¹

นอกจากนี้ การที่ได้มีผู้นำสูงสุด กล่าวคือพระมหากษัตริย์หรือเจ้าเมืองเป็นผู้มีส่วนในการสร้างคัมภีร์ จึงเป็นการแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีบทบาทต่อวัฒนธรรมความเชื่อในท้องถิ่น ที่ต้องการเห็นความมั่นคงที่จะสืบทอดคำสอนต่อไปในดินแดนแถบนี้ อันเป็นหลักปฏิบัติของนักบวชและและคฤหัสถ์ จึงร่วมใจสร้างคัมภีร์ขึ้นมา ดังจะเห็นจากคำปรารภที่ทุกคนขึ้นได้ตั้งไว้ คือ สืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่น ครบถ้วน 5000 ปี

²¹ สุรศักดิ์ ศรีสาอาง, *ลำดับกษัตริย์ลาว* (กรุงเทพมหานคร: โจเซฟปริ้นติ้ง จำกัด, 2545), 148-149.

5. สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ใบลานอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร จำนวน 93 เรื่อง ใช้วิธีการสังเคราะห์ข้อมูลที่พบข้อบันทึกที่สำคัญในจารึกท้ายใบลานอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร ผลการวิจัยพบว่า

5.1 ข้อบันทึกสำคัญมี 4 ด้านหลัก โดยจัดลำดับความสำคัญข้อค้นพบจากมากที่สุดไปน้อยสุด คือ ลำดับที่ (1) ด้านบุคคล (2) ด้านความปรารถนา (3) ด้านสถานที่ และ (4) ด้านคำอ้อนวอน นอกจากนี้ยังได้ค้นพบข้อบันทึกสำคัญที่น่าสังเกตอย่างยิ่ง คือ 1) การใช้ศักราช ใช้แบบจุลศักราช มีความหมาย 2 นัยยะ คือ ใช้บอกจุลศักราชปกติและใช้บ่งบอกพุทธศักราช 2) การใช้ปีมี 2 แบบ คือ ปีหนไทยและปีนักษัตรไทย 3) ยามทั้งหมดที่มีในบันทึก คือ ยามกองงาย ยามแกลไกล้เที่ยง ยามกองเที่ยง หรือ ยามเที่ยงยามกองแลง ยามแกลไกล้ค่ำ และยามตีลังคัง (ตีระฆัง) 4) เดือนที่สร้างมากที่สุด คือ เดือนเมษายน 5) ข้างขึ้นข้างแรมที่พบมากที่สุด คือ ข้างขึ้น และ 6) สร้างเสร็จในวันพระ มีมากถึง 12 เรื่อง

5.2 ผลการวิเคราะห์ประเด็นค้นพบที่น่าสนใจ

1. ด้านบุคคล ปรากฏชื่อและสมณศักดิ์ของบุคคล 2 ฝ่าย คือ บรรพชิตและคฤหัสถ์ ฝ่ายบรรพชิตได้จำแนกสมณศักดิ์ โดยเรียงลำดับความสำคัญดังนี้ ราชครู สังฆราชา สมเด็จ ซา(อุปชฌาย์) พระทั่วไป สามเณร ส่วนคำว่า ขนนั้น เป็นชื่อเรียกหนึ่งของบรรพชิต ไม่ใช่ความหมายเดียวกับคำว่า หนาน ในทางภาคเหนือ ส่วนคฤหัสถ์นั้นได้วิเคราะห์ประเด็นคำว่า บพิตรหรือมหาบพิตร เป็นเพียงเจ้าเมืองประเทศราช เป็นการยกย่องของชาวท้องถิ่นต่อการยอมรับในตัวผู้ปกครอง ที่สามารถให้คุณให้โทษได้

2. ด้านความปรารถนา มีความปรารถนาสูงสุดคือ ความเป็นพระ สัมมาสัมพุทธเจ้า ปรากฏโดยตัวบุคคล 11 เรื่อง คือ บรรพชิต 2 เรื่อง กษัตริย์ 3 เรื่อง เจ้าเมือง 5 เรื่อง และชาวบ้าน 1 เรื่อง แสดงให้เห็นถึงความปรารถนาอันสูงสุดของทุกกลุ่มทุกชนชั้น

3. **ด้านสถานที่** การบันทึกส่งต่ออิทธิพลของวัฒนธรรมการบันทึกไปยังสถานที่ใหม่ ซึ่งมีรายละเอียดต่างกันไปบ้าง ด้วยเหตุผลของตัวบุคคล และวันเวลาที่ผ่านไป โดยสถานที่ที่มีอยู่ 2 แห่งคือ ลานช้าง และภาคอีสาน เมื่อกล่าวถึงเมืองยโสธร ซึ่งใช้คำบันทึกที่ต่างกันนั่นพอเข้าใจได้ แต่ว่าเมืองละคอนั้นในอดีตเป็นหัวเมืองสำคัญทางใต้ของลานช้าง

4. **ด้านคำถ่อมตน** มีเนื้อหาแสดงถึงความถ่อมตนด้านความรู้หรือการเขียนไม่สวยงาม แต่มีปรากฏน้อยมากในงานวิจัยนี้

ในความเห็นของผู้วิจัย อักษรธรรมอีสานได้รับอิทธิพลมาจากอักษรธรรมลานช้าง เนื่องจากเหตุผลด้านสภาพพื้นที่อยู่ใกล้ชิดกันและวัฒนธรรมการศึกษาที่เรียกว่า อักษรธรรม เพราะใช้จารจารึกพระธรรมคำสอน จึงถือเป็นการสืบเจตนารมณ์ของบรรพบุรุษที่ต้องการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่นและคงอยู่ไปนานเท่านั้น จึงมีหลากหลายชนชั้นและต่างสถานที่ ด้วยหวังให้เกิดประโยชน์ทั้งในชาตินี้และชาติหน้าแก่ตนเองและพระพุทธศาสนา ดังมีปรากฏในบันทึกเกือบทุกเรื่อง เพื่อเป็นหลักคำสอนในการดำเนินชีวิตของคนรุ่นหลังที่จะได้มีหลักปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ และต้องการธำรงรักษาคำสอนผ่านการบันทึกทำยใบลาน จึงทำให้เราผู้ที่มาภายหลังได้เห็นปฏิบัติ คุณงามความดีของบรรพบุรุษ ด้วยผลของการศึกษานี้จะนำไปสู่การศึกษาในเรื่องอื่น ๆ ต่อไป

บรรณานุกรม

• ภาษาไทย

1. คัมภีร์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่มที่ 4, 20. นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552

2. หนังสือ

กรมศิลปากร. ปกิณกศิลปวัฒนธรรม เล่ม 18 จังหวัดยโสธร. นครปฐม: รุ่งศิลป์การพิมพ์. 2555.

_____. ศาสนวงศ์ หรือ ประวัติศาสนา. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โสม ฉนโน). พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2506.

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2411 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พิมพ์เป็นที่ระลึก ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงธรรมสารเนติ (อบ บุนนาค). พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2477.

บุญชู ภูศรี. อุบลใบลานนิทัศน์: อักษร ประวัติศาสตร์ และศาสนา. อุบลราชธานี: สำนักงานส่งเสริมบริหารงานวิจัย บริการวิชาการและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2562.

พระโพธิ์วงศาจารย์. ทำเนียบสมณศักดิ์ของชาวเมืองเวียงจันทน์โบราณ. พระนคร: ศรีหงส์. 2471.

พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค). พงศาวดารโยนก. นนทบุรี: ศรีปัญญา. 2557.

ศานติ ภักดีคำ. พระมหาเจษฎาราชอาณาจักรในจารึกทำเนียบหัวเมืองและผู้ครอง
เมืองวัดพระเชตุพน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด,
2562.

สีลา วีรวงศ์. ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์. กรุงเทพมหานคร:
มติชน, 2540.

สุรศักดิ์ ศรีสำออง. ลำดับกษัตริย์ลาว. กรุงเทพมหานคร: โจเซฟปริ้นติ้ง จำกัด,
2545.

3. พจนานุกรม

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. กรุงเทพฯ-
มหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2554.

4. บทความ

ติก แสนบุญ. “พุทธหัตถศิลป์อีสาน เนื่องในวัฒนธรรมทางภาษาของ ‘คัมภีร์
ใบลาน’.” นิตยสารศิลปวัฒนธรรม, ปีที่ 30, ฉบับที่ 8, (มิถุนายน 2552):
54-56.

บรรเจิด ขวลิตเรืองฤทธิ์. “การศึกษาเปรียบเทียบพระไตรปิฎกบาลีฉบับใบลานเพื่อ
วินิจฉัยคำต่างในพระไตรปิฎก: กรณีศึกษาจากสุกสูตรแห่งคัมภีร์ที่มนิกาย.”
วารสารธรรมธारा, ปีที่ 5, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 8), (มกราคม – มิถุนายน
2562): 118-158.

สุชาดา ศรีเศรษฐวรกุล. “การสืบทอดพระไตรปิฎกใบลานอักษรขอมในประเทศไทย
และกัมพูชา.” วารสารธรรมธारा, ปีที่ 5, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 8),
(มกราคม – มิถุนายน 2562): 74-113.

5. วิทยานิพนธ์

เพ็ญพักตร์ ลิ้มศิริพัฒน์. “อักษรธรรมอีสาน.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525.

6. ข้อมูลจากเว็บไซต์

บุญชู ภูศรี. “ยามไต่บันในเอกสารใบลานภาคอีสาน.” บุญชู ภูศรี: คั่น คิด เขียน,
21 พฤศจิกายน 2560.

http://b-poosri.blogspot.com/2017/11/blog-post_46.html.